

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiweis.

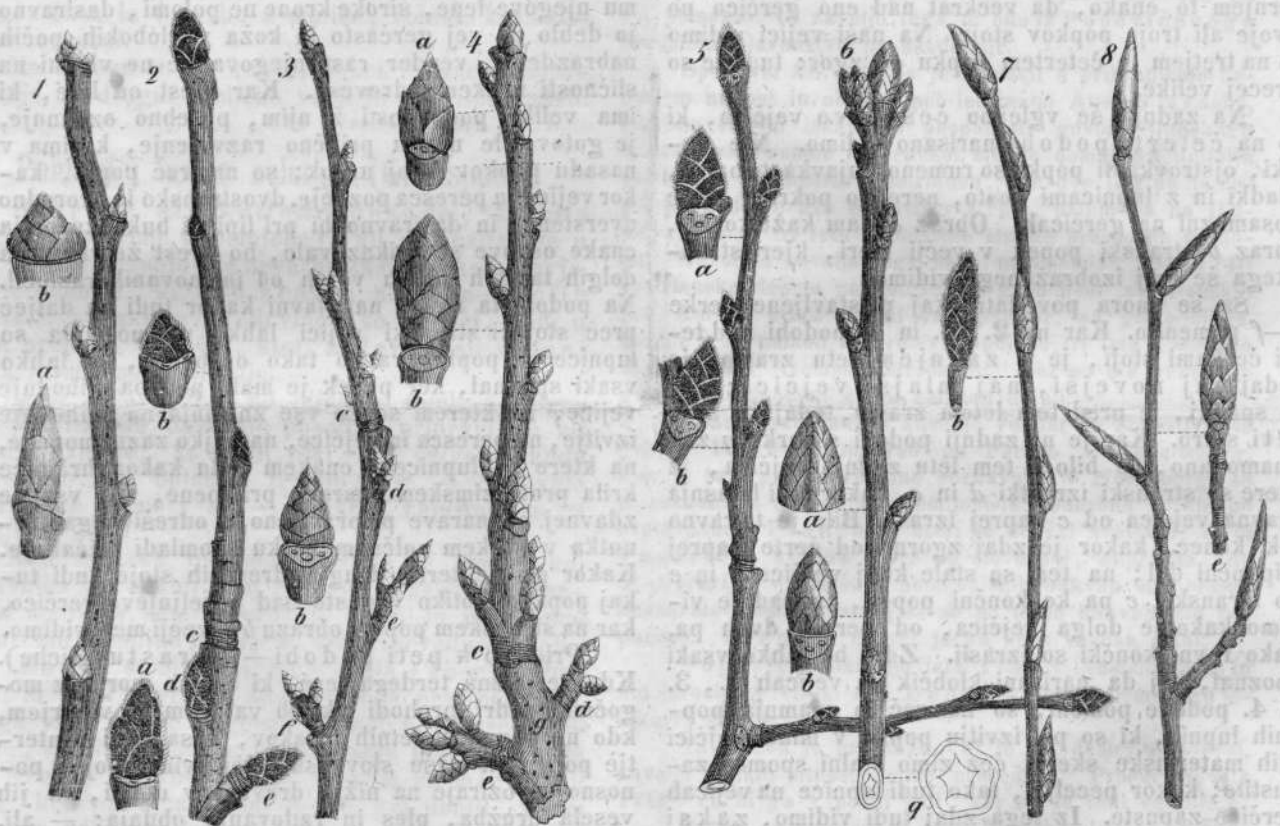
Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 9. aprila 1853.

List 29.

Po vejicah spoznati drevo.

Malokdo pozimi drevje porajta; gole veje molé v nebo, vse osušene; brez življenja stojé samotne med burjo in viharjem, ki jim polne kupe snega med veje natepa. Kmalo bi djal, da teh, ki nas tako blago obdarujejo, nam zlatega sadja polne kupe plodijo, da teh zdaj še poznali ne bomo, ker jih nobeno perje ne krije, nas med gostimi vejami noben sad ne vabi.

„O sej poznamo“, porečete, „širokost jabelka, visoko, obočnokrono hruške, svitlo kožo češnje in tanjke vsibljive vejice slive“. Pa kaj, če vam kdo male vejčice različnih sadnih drevés domú prinese, če vam ni dano teh drevés, ki jih zdaj sneg in burja pretepa, iz svoje gorke izbe viditi, jih boste zdaj tudi poznali? boste češnjevo vejico od hruševe, od jablaneve itd. razločili? Znabiti da, znabiti da ne! Hočemo tedaj popisati razločke nekterih drevés že po vejah, in besedo razjasniti po podobah.

Na podobi, ljubi bravci, vidite osem vejic: 1,

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 narisanih; niso izbrane, temuč od čveterih različnih sadnih in čveterih gojzdnih drevés vidimo male versiče prav, kakor jih lahko zunaj vidite, poobražene.

Perva podoba nam kaže versič hruške, s petimi popki, med kterimi bomo zgornjega končnega imenovali, drugi štirje pa so stranski. Komaj bomo na tem versiču med končnim in stranskimi kaj razločka našli,—samo, da je končni veči del bolj izobražen, pa ne v ti meri, kakor pri kakih drugih drevésih, kakor pri jesenu ali pri divjem kostanju, kjer je končni popek memo stranskih posebno razširjen in izobražen.

Hruševi popki so na dnu široki, okrogljati, gladki in bolj rujavkasti. Nad peceljnjovo gerčico vsi ravno stojé, in se zato s koncem dalje od vejice ločijo; lupnice (Schuppen) po popkih stojé v neredni okrožnici (Spirallinie) kakor tudi popki po vejicah. Obraz *a* nam pokaže končni popek hruške v večji meri, obraz *b* ravno to pa na prtilikovcu;

koliko sta ta dva različna! eden nižji pa širji, drugi dalji, ožji, od prvega lepše izobražen.

Če jablanovo vejčico na podobi drugi vgladamo, se nam koj dva razločka kažeta: da so popki kocasti, in stranski prav k vejčici pritisnjeni; so tudi, posebno navadno večji končni, tumpasti in le nekoliko lupnasti. Spodnja popka *d* in *e* nista stranska, ampak končna. Pozneje bomo zvedili, kako se ima to razumeti. Peceljnjave gerčice so pri jablani kakor pri hruški oske. Včasih so tudi cele vejčice nekoliko k o s m a t e, kar se pa pozneje kmalo pogubi, ko so med tem pri hruški popki in vejčice čez in čez gladke. Obraz *a* nam kočni, obraz *b* stranski popek v večji meri pokaže.

Na tretji podobi vidimo slivovo vejčico. Nje mali popki so rujavkasti, gladki, ostri pa nikdar okroglasti, z mnogimi lupnicami obdani, ki so v okrožnici nastavljene. Sliva ima s ternjem to enako, da večkrat nad eno gerčico po dvoje ali troje popkov stoji. Na naši vejčici vidimo to na tretjem in četrtem popku od zgor; tudi te so precej velike.

Na zadnje še vglejmo češnjevo vejčico, ki jo na četrto podobi narisano vidimo. Nje veliki, ojstrovkasti popki so rumeno-rujavkaste barve, gladki in z lupnicami gosto, neredno pokriti, stoji posamezni na gerčicah. Obraz *a* nam kaže končni, obraz *b* stranski popek v večji meri, kjer stranskega še bolj izobraženega vidimo.

Se se mora povedati, kaj pristavljene cerke *c-f* pomenijo. Kar na 2., 3. in 4. podobi nad temi čerkami stoji, je v zadnjem letu zraslo, je tedaj naj novejši, naj mlajši vejčica; kar je spodaj, je pred tem letom zraslo, tedaj že dve leti staro. Kar je na zadnji podobi s čerko *g* zaznamovano, je bilo v tem letu zadnja vejčica, iz ktere so stranski izrastki *d* in *e*, kakor tudi letasnja glavna vejčica od *c* naprej izrasli. Bilo je to ravno tak konec, kakor je zdaj zgornji od čerte naprej tripopčni del; na tem so stale kdaj vejčice *d* in *e* ko stranski, *c* pa ko končni popek, iz zadnje vidimo kako je dolga vejčica, od prvih dveh pa, kako revni končki so izrasli. Zdaj bo lahko vsaki spoznal, kaj da narisani klobčik na vejicah 2., 3. in 4. podobe pomeni, so namreč to znamenja popčnih lupnic, ki so pri izvitju popka v mladi vejčici njih materinske skerbi čez zimo stalni spomin zapustile; kakor peceljni, tako tudi lupnice na vejicah gerčice zapuste. Iz tega zdaj tudi vidimo, zakaj na jablanovi vejčici popka *d* in *e* nista stranska, ampak le iz poprejšnega leta od stranskih popkov pognale vejčice; na takih vejčicah se nikdar pred roznikom stranskih popkov ne najde.

Navadno se iz končnega popka vselej daljši vejčica izvije, kakor iz stranskih; pri nekterih drevesih, kakor pri divjem kostanju stranski popki v izvitju celó zastanejo. Kaj pa da se bo iz teh popkov izvilo, ali perje ali cvet, ali oboje skupej, to se iz naprave in osnove popkov spozná, ki so ali cvetliški, ali perjiški, prvi navadno daljši in široknejši od drugih.

Lepe, dobro znane drevesa vidimo v podobah 5., 6., 7. in 8. Kdo se ne bo z veseljem na-nje spomnil, ki je enkrat v njih hladni senci počival, kdo ne, ki je kdaj krog široke daljne goščave samotin potoval, kdo se ne bo spomnil tih prijaznih, zvestih tovaršev na desni in na levi, ki so ga obdajali v sveti tihoti, njegovo serce s čudnimi misli napolnjevali. Marsikteri se bo spomnil, da v tišini molčecih gojzdov so njegovi

slavni prededje bogovom dari darovali, tukaj so stanovale njih Vile, te gojzde so preletevali njih sveti kavrani, sokoli; večna narava je tu v nje mogočni slavi kraljevala, tu je bil nje tempelj, kjer je tihi potok nje čudeže posestrenim cveticam zubil, hladni vetriček nje ljubezen v perji šumljal, — o čigar čut ni s stoterim jeklom oklepljen, vsaki bo z manoj tužne misli delil — ojstra sekira je Vile pregnala, narava s svojo svetlobo dalje pobegnila za sive snežnike, kjer le nevirudljivemu natoroslovcu nje sladkosti, lepoto, nje čudotvore vgladati dá.

Pa vernimo se k našim drevesom, ki še zdaj vsamele znamenja nekdanjih srečnih časov tu stoji ko grozovite priče, kako neusmiljeno so na njih ravnali otumpnjeni vekni s pridoljubno roko.

Oglejmo med temi četrto podobo, ki nam obraz bresta (Ulme), ali, kakor ga v nekterih krajih imenujejo, ulmova, pokaže. Lepo ponosno drevo, dokler ga neusmiljena sekira ne oseka, in mu njegove lepe, široke krone ne polomi, dasiravno jo deblo do vej gerčasto in koža v globokih počih nabrazdena, vendar rast njegova se ne ukloni na sličnosti vsakemu drevesu. Kar brest od lipe, ki ima veliko podobnosti z njim, posebno oznanuje, je gotovo le njemu prilično razvejenje, ki ima v nasadu popkov svoj vzrok; so namreč popki, kakor vejice in peresa pozneje, dvostransko in dvoredno uverstene, in dasiravno bi pri lipi ali bukvi znamenja enake osnove se prikazovale, bo brest že vsaki na dolgih tanjkih šibkih vejah od imenovanih razločil. Na podobi ta nasad na glavni kakor tudi na dalječ preč stoječi stranski vejici lahko vidimo. Da so lupnice na popkih ravno tako osnovane, bo lahko vsaki spoznal, ker popek je mala podoba prihodnje vejice, na katerem so že vse znamenja na prihodnje izvitje, na peresa in vejčice, natanjko zaznamovane, na ktere so lupnice v enakem redu kakor hraneče krila proti zimskemu mrazu prilepene, kar vse že zdavnej od narave pripravljeno le odrešivnega trenutka v gorkem solénem žarku spomladi pričakuje. Kakor pri nekterih drugih drevesih stoji tudi tukaj popki nekoliko vegasto nad peceljnjavo gerčico, kar na stranskem popku obrazu *b* v večji meri vidimo.

Pridemo k peti podobi — k hrastu (Eiche). Kdo ne pozná terdega lesá, ki daljne morja z mogočnimi jadrí prehodi vkljub valovom in viharjem, kdo ne pozná stoletnih orjakov, ki samotni sémterjtje po gričih naše slovenske domovine stojé, ponosno se oziraje na nižje drevesa v dolini, ki jih vesela družba, ples in radovanje obdaja; — ali, marsikteri vihar jih je že izrul, ko med tem druge so že predede v hladni senci krile in še vnukom mirnega počitka odrekle ne bodo! Po več popkov, orehove barve, z lupnicami zakritih stoji na eni peceljnjavi gerčici. Na naši vejčici vidimo lep veršič na koncu s štirimi popki, ki so krog petega končnega od drugih bolj izobraženega petoglatega uversteni; vidimo ga v večji na stranskem obrazu *a*. Sicer se tudi na stranskih popkih vidi, da so petoglati; ali nikdar ne tako natanjko. Tanjke pa goste lupnice ovijajo popke v petih verstah; prilične petim voglom. Kakor popki so tudi, kakor se lahko razume, vejčice v takem okrogu overstene, od kodar hrast take lepe krone ima, kjer je vsaka veja za se vejasto dervó, med tem ko brest se le na širjavo razpenja. Koža mladih vejčic je svila, gladka in navadno zeleno-rujavkaste barve. Narložej pa se hrastovo drevó spozná na mozgu debela ali vsake vejice že, ktera nam na prirezu petoglató zvezdo pokaže, — podoba 6. *q*. Petoglati mozeg

je tudi uzrok, da so popki bolj ali manj petoglati, ker tudi v popku že počiva s celo prihodnjo osnovo mlada vejica. Celo na mladih vejicah včasih, če so posebno žive in krepke, se petoglati mozeg ne zakrije, temuč vejici to podoba da.

Gaber in bukev na podobi 7. in 8. imata gladko kožo pepelnaste barve in perja enako oba v obnem obrisu, ali perja gabrove so nazobljane med tem ko se te od bukve na kraju cele. Prosto stoječe drevó se lahko razloči, ker krona gabra je bolj visoka in redka za mnogimi izrastki, med tem, ko je krona bukve gosta, niska in okrogla. Pozimi ste si obe drevesi zelo enake; njih popki so podolgasti, okrogli, obe imate jih z mnogimi lupnicami odete. Pa popki gabra so vselej k vejici pritisnjeni in navpik čez pecljnjevo gerčico; glej obraz 7. Pri bukvi pa dalječ od vejčice molé in stojé vegasto nad gerčico. Pri gabru so lupnice gosto volnaste, pri bukvi so gladke, le v verhu z malimi, volnimi kosmatinami obrašeni.

Na obrazu e. je končni popek bukve poobražen; je od drugih različno večji in lepši izobražen.

Po časopisu »Natur«. J. R.

Pomoglej zoper zelenca (Grünspan).

Bakrene ali kotlene posode, ki niso dobro pokositrene (pocinjene), ali če kositar se u njih loči, postanejo sila nevarne za človeško zdravje. Kislic namreč, ki je u zraku, ali ki po kislih jedilih z bakram (kotlovino) se združijo, rodi u njem prehudo strupôto, kateri zelenec ali zeleni volk (Grünspan) pravijo.

Če se tedaj jedila ali pijače u tacih z zelenecam prevlečenih bakrenih posodah pripravljajo ali hranijo, ljudje, ki tacih reči kaj uživajo, hudo zbolé, strašne bolečine terpijo, ter — če nagle zdravniške pomoči ni — velikrat žalostno smert storijo.

Ako se taka nesreča primeri, in ker ni koj zdravnika pri rokah, naj se stori, kar je nek francoski apotekar sam na sebi bil skušil in je po mnogih drugih skušnjah poterjeno. On pripoveduje takole:

„Ko sim si bil nekiga dne čaja (Thee) u bakreni sklenici napravil, ktera ni bila prav očiščena, ter ga vžil, so me nagloma napadli hud kerč u želodcu, strašne bolečine in bljuvanje tako silno, da sim menil o kratkim umreti. Prosim za mleka ali olja; ker pa tega nisim mogel koj dobiti, pijem med tim veliko cukrene vode. Komej sim je bil nekoliko povžil, so bolečine ponehovale; to čutivši, poskušam čist cukrer ali sladkor jesti, brez da bi ga bil u vodi raztopil. Kmalo je bljuvanje popolnoma nehalo, in po dristi, ki je 24 ur terpela, sim mirno zaspal. Zbudivši se nisim nobenih bolečin več občutil, in tudi od tistiga časa nimam nobene težave več.“

Življenje slavnih Slovanov.

XVII.

Ivan Popovič.

Δ Učeni jeziko- in rastlinoznanec, rojak naš, Ivan Popovič, Celjski imenovan, se je rodil 2. februarja 1705 v Studenicah na spodnjem Štajarskem. Bil je sin revnih starišev slovenskih. V Gradcu je hodil v nižje latinske šole, kjer so pridnemu pa revnemu mladenču učitelji bukve posojevali, da se je ponoči iz njih učil, ker si je po dnevi živež služil, prepisovaje drugim za plačo.

Pri vsem tem se je naučil bistroglavi mladeneč razun nemškega, latinskega in gerškega jezika samotež tudi laškega in francoskega tako dobro, da so ga v imenitne hiše za domačega učitelja jemali.

Lepo, cvetličnato polje okoli glavnega mesta krasne dežele štajarske je vzbudilo v njem veselje do rastlinoznanstva. Brez učenika se ga loti in se ga kmalo izverstno nauči. Pa tudi s slovenščino, predragim jezikom maternim, se je močno in z veseljem pečal. Spisaval je tudi nauk tega jezika ali slovnico, ktera pa ni bila natisnjena. Nekoliko rokopisa je Vodnik imel. Sam ogenj za slovanščino in za vsako vedo, je želel Popovič zavoljo slovankega jezika in zgodovine iz vsega serca tudi po tistem kosu Europe popotovati, ki se na eni strani našega cesarstva do črnega morja, na drugi pa do morja jadranskega (Teržaško-Beneškega) razprostira. Imel je že pismeno dovoljenje v rokah, kakor tudi poterjenje, da je mož za to; ali ni ga bilo človeka, ki bi bil učenemu, pa nepremožnemu rojaku nekoliko na pot pomagal. In zavoljo tega ni bilo iz Popovičevega namisleka slovanstvu na škodo nič.

Spolniviš 26. leto se je odpravil s prihranjenim denarjem na pot in obhajal pet let južno Austrijo in Laško, skerbno rastlin iskaje in posebnosti govora ljudskega opazovaje. Pozneje je prevzel službo domačega učitelja pri nekem imenitem Austriancu, čez dve leti pa jo zopet popusti, in gre najpred v Linc, potem pa na Dunaj, kjer je tri leta stanovitne službe prosil, pa ne dobil. Nevoljen zavoljo tega hoče na spomlad leta 1746 austrijske dežele zapustiti; ali gobe host austrijskih nad Anizo, ktere bi bil rad popisal, so ga odbijale. Ostane v ti namen in prebiva ondi še tri leta, posebno v samostanu Kremsmünsterskem, kjer so mu vedo- in gostoljubni duhovni živež zahman dajali.

Dežele austrijske kasneje vendar le zapustivši je potoval Popovič najpred na Parsko v Regensburg, kjer je tudi parske rastline poznaval. V Norimbergu se je soznanil z družbo za zemljopisje, posebno z njenim svetovavcom Francom, kateri je družbi svetoval, da bi Popoviča, ki zna dobro po slovenski, naprosila, da bi popravljal v nemških zemljopisnih bukvah in obrazih imena slovenskih krajev, ki so po takih bukvah zelo pačena. Francov nasvet je pa brez vspeha ostal.

Popoviča pokličejo leta 1754 v Austrijo nazaj in mu izročijo v visoki šoli Dunajski nauk nemškega jezika in zgovornosti.

Ta služba je pa možu, ki je bil doslej sam svoj, zavoljo velikih sitnost kmalo presedala. Prosil je leta 1766, da bi ga v pokoj dali, kar se je tudi zgodilo.

Potem se je upotil v terg Perchtoldsdorf blizu Dunaja, kjer je v neki hišici od terga precej v stran s staro sluzabnico sam po svoje živel. Vedno je tičal ali v hišici ali na vertu, pečaje se neprenehoma z jeziko- in rastlinoznanstvom. Samo ponoči je hodil na polje rastlin nabirat in pa ob nedeljah in praznikih v cerkev; drugače ni hišnega praga nikdar prekoračil.

Tako je doživljal svoje stare dni ne maraje za druge ljudi v imenovani hišici, kjer je tudi svoj izverstni slovník ali besednjak narečja austrijskega in pravopisa nemškega zlagal.

Oba rokopisa ima zdaj c. k. pridvorna knjižnica Dunajska. Spisal je tudi imeniten spis: »Untersuchungen vom Meere« (preiskava morja).

Umerl je preučeni mož 21. novembra 1774 v 70. letu v Perchtoldsdorfu *), kjer tudi njegovo truplo počiva. Na prostem kamnu nad grobom vzdanim je v latinskem jeziku sledeči napis vsekan, kterege si je bil

*) Pomota je, da je l. 1763 na Dunaju umerl, kakor Šafarik pravi: »Gesch. d. slav. Spr. u. Lit.« str. 285, in M. Majar za njim v Drob. 1349, str. 207.